

УДК 336.025:351.863

Полторак А.С., к.е.н., доцент

Тусова Н.О., здобувач вищої освіти обліково-фінансового факультету

Миколаївський національний аграрний університет

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНКИ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена поглибленню теоретико-методичних засад та розробці практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення методики оцінки стану фінансової безпеки України. Удосконалено трактування категорії «безпека системи оподаткування», що, на відміну від існуючих, розглядається як стан податкової системи України, за якого створюються необхідні умови для ефективного та своєчасного формування доходної бази бюджетів всіх рівнів, забезпечення гарантій захисту податкових інтересів держави, бізнесу і суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз. Обґрунтовано доцільність розширення представленого переліку складових фінансової безпеки категорією «безпека системи оподаткування», запропоновано перелік показників безпеки системи оподаткування сформований за принципами: репрезентативності вибірки, тобто здатності вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності, інформаційної доступності, а саме: безперешкодного доступу до інформації для проведення санкціонованих операцій ознайомлення або модифікації з певною інформацією та достовірності, яка сконцентрована у напрямі обрання показників, які найповніше характеризують безпеку системи оподаткування.

Ключові слова: фінансова безпека, економічна безпека, оцінка фінансової безпеки, методологічні інструменти, безпека.

Poltorak A., Tusova N.

DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGICAL INSTRUMENT FOR EVALUATION OF THE FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE

The article is devoted to the deepening of theoretical and methodological foundations and the development of practical recommendations aimed at improving the methodology for assessing the state of financial security in Ukraine. The interpretation of the category "security of the taxation system" is improved, which, unlike the existing ones, is considered as the state of the tax system of Ukraine, which creates the necessary conditions for the effective and timely formation of the revenue base of budgets of all levels, ensuring guarantees of protection of tax interests of the state, business and society from internal and external threats. The expediency of expanding the presented list of financial security components by the category "security of the taxation system", the proposed list of security indicators of the tax system is based on the principles of: representativeness of the sample, that is, the ability of the sample population to reproduce the main characteristics of the general population, information accessibility, namely: unimpeded access to information for conducting authorized operations to acquaint or modify with certain information and authenticity, ca concentrated towards the election of indicators that more fully characterize the safety system of taxation.

Key words: financial security, economic safety, financial security assessment, methodological tools, safety.

Poltorak A. S., Tusova N. A.

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ ОЦЕНКИ СОСТОЯНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Статья посвящена углублению теоретико-методических основ и разработке практических рекомендаций, направленных на совершенствование методики оценки состояния экономической безопасности Украины. Усовершенствована трактовка категории «безопасность системы налогообложения», что, в отличие от существующих, рассматривается как состояние налоговой системы Украины, при котором создаются необходимые условия для эффективного и своевременного

формирования доходной базы бюджетов всех уровней, обеспечение гарантий защиты налоговых интересов государства, бизнеса и общества от внутренних и внешних угроз. Обоснована целесообразность расширения представленного перечня составляющих финансовой безопасности категории «безопасность системы налогообложения», предложен перечень показателей безопасности системы налогообложения сформирован по принципу: репрезентативности выборки, то есть способности выборочной совокупности воспроизводить основные характеристики генеральной совокупности, информационной доступности, а именно: беспрепятственного доступа к информации для проведения санкционированных операций ознакомления или модификации с определенной информацией и достоверности, ка сконцентрирована в направлении избрания показателей, которые наиболее полно характеризуют безопасность системы налогообложения.

Ключевые слова: финансовая безопасность, экономическая безопасность, оценка финансовой безопасности, методологические инструменты, безопасность.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її з важливими науковими та практичними завданнями. Неприятлива та нестабільна ситуація у фінансовій сфері не дозволяє забезпечити гідний рівень економічного зростання української економіки, відповідно, питання забезпечення та оцінки стану фінансової безпеки України стає все більш актуальним. Наявна ситуація ускладнює вільний перехід до високоефективних ринкових механізмів господарювання та створює негативні умови для удосконалення фінансової політики України. Так, існує необхідність підвищення стану фінансової безпеки країни в цілому та її складових зокрема, а також удосконалення методики оцінки стану фінансової безпеки України в умовах нестабільності, фінансової кризи, а також складної економічної ситуації в країні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблема оцінки стану фінансової безпеки України активно досліджується вітчизняними ученими, серед яких доцільно виділити О. І. Барановського, М. І. Вижук, С. С. Голікова, М. М. Єрмошенко, І. Р. Лукановську, І. О. Малиновську, В. А. Полозенко, І. О. Цимбалюка та інших. Здебільшого дослідники приділяли увагу методологічним основам аналізу стану економічної безпеки України та наявних загроз в її підсистемах.

Цілі статті. Метою роботи є поглиблення теоретико-методичних засад та розробка практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення методики оцінки стану фінансової безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стан фінансової безпеки у фінансовій сфері залежить від внутрішніх чинників, зовнішньої фінансово-кредитної політики, політичної ситуації, що склалася в країні, досконалості законодавчого забезпечення функціонування фінансової системи, а також від ефективних управлінських рішень у сфері фінансової політики.

Відповідно до наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 «фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни» [10].

Однією із найважливіших складових національної безпеки є її фінансова безпека, без належного забезпечення якої практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед державою. Фінансова безпека є досить широким і неоднозначним поняттям, сутність якого трактується по-різному.

Барановський О. І. розглядає фінансову безпеку як важливу складову частину національної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість

фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів, ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин, стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання [2]. На наш погляд, такий підхід частково ототожнює фінансову безпеку із станом фінансово-кредитного сектору та залишає поза увагою інші складові фінансової безпеки, в т. ч. бюджетну та боргову складові.

Заслуговує на увагу підхід М. М. Єрмошенка, який зазначає, що фінансова безпека – це стан фінансової сфери держави, що характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарства та населення [5].

Індикатори стану фінансової безпеки країни – це взаємопов'язані показники стану фінансової системи, які в кількісному вираженні висвітлюють рівень загроз, мають високу чутливість і велику сигнальну здатність попереджати дослідників, державу та суб'єктів ринку про можливі загрози у зв'язку зі зміною макроекономічної ситуації, прийняттям управлінських рішень у сфері фінансової політики.

Проаналізувавши сутність фінансової безпеки України, удосконалено теоретичний підхід до трактування категорії «фінансова безпека країни», що, на відміну від існуючих, розглядається як стан ефективності функціонування фінансової системи країни, що кількісно оцінюється за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, забезпечує належний рівень стійкості фінансової системи до зовнішніх і внутрішніх загроз та формує необхідні умови для досягнення її цілісності та ефективності функціонування.

Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [10], які затверджені наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року N 1277, висвітлюють методика, за допомогою якої кількісно оцінюється стан економічної безпеки України та, відповідно, фінансової безпеки як її пріоритетної складової. Методика визначає перелік індикаторів, їхні оптимальні, задовільні, незадовільні, небезпечні та критичні значення, а також механізм розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки. Методичні рекомендації базуються на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз і застосовуються Міністерством економічного розвитку і торгівлі України для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності. Відповідно, дану методику доцільно використовувати для моніторингу окремих складових економічної безпеки з метою прийняття управлінських рішень щодо аналізу, попередження та нейтралізації реальних і потенційних загроз у фінансовій сфері. Індикатори, які характеризують стан економічної безпеки України, поділено на типи (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація індикаторів стану фінансової безпеки України*

Стимулятори	Дестимулятори
індикатори, що характеризуються наявністю прямого зв'язку між інтегральною оцінкою та такими показниками-стимуляторами	індикатори, що характеризуються наявністю зворотного зв'язку між інтегральною оцінкою та такими показниками-дестимуляторами
Індикатори змішаного впливу	
індикатори вплив яких на економічну безпеку є змішаним: до певного рівня показник виступає стимулятором, після якого перетворюється на дестимулятор	

* Джерело: узагальнено авторами на основі [10];

Нормування індикаторів здійснюється за допомогою лінійної функції таким чином, щоб характеристичні значення індикаторів потрапляли в збіжні за величиною інтервали. Перехід від абсолютних до нормованих значень індикаторів дозволяє вимірювати індикатори за шкалою від 0 до 1 або у відсотках: 0 відповідає 0 %, 1 – 100 % [10]. Таким чином, отримане нормоване значення індикатора характеризує своєю величиною ступінь наближення до оптимального значення 1.

Фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру і логіку розвитку. На нашу думку, наявний перелік складових фінансової безпеки України доцільно доповнити категорією «безпека системи оподаткування», оскільки у структурі дохідної частини Зведеного бюджету України протягом значного проміжку часу близько 80 % займають податкові надходження, відповідно, саме у площині податкової системи виникають найгостріші загрози, які можуть негативно вплинути на стан фінансової безпеки України.

У сучасних умовах розвитку економіки країни поглиблення процесів інтеграції та глобалізації значення поняття «безпека системи оподаткування» у забезпеченні фінансової безпеки зростає. Податки є головним джерелом фінансових ресурсів, що централізуються державою для забезпечення суспільно необхідних і законодавчо встановлених потреб.

Зауважимо, що на етапі трансформації податкової системи України відсутній єдиний погляд на сутність категорії «безпека системи оподаткування» та її місце в системі фінансової безпеки України. Безпека системи оподаткування визначається ефективністю податкової політики держави, яка має оптимально поєднувати фіскальні інтереси держави та індивідуальні інтереси платників податків. З позиції фіскальної достатності проблема безпеки системи оподаткування зводиться до забезпечення держави таким обсягом податкових надходжень, який є оптимально необхідним згідно з вимогами проголошеної економічної доктрини. При цьому варто розуміти, що на безпеку системи оподаткування держави впливають численні податкові, часто необґрунтовані, пільги. Разом з тим, безпека системи оподаткування держави передбачає оптимізацію рівня оподаткування, адже надмірне підвищення норми оподаткування призводить до збільшення тіньової економіки, згорання легального бізнесу, масового ухилення від сплати податків, а відтак — до скорочення податкової бази.

Проаналізувавши сутність дефініції «безпека системи оподаткування» та її місце в системі фінансової безпеки, удосконалено теоретичний підхід до трактування цієї категорії, що, на відміну від існуючих, розглядається як стан податкової системи України, за якого створюються необхідні умови для ефективного та своєчасного формування дохідної бази бюджетів всіх рівнів, забезпечення гарантій захисту податкових інтересів держави, бізнесу і суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Дослідивши запропоновані науковцями [3; 4; 6; 7; 11] переліки показників стану безпеки системи оподаткування, нами обґрунтовано власний перелік індикаторів та розраховані їх значення за 2010–2016 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка значень індикаторів стану безпеки системи оподаткування за період 2010–2016 рр.*

Індикатор стану безпеки системи оподаткування	Абсолютні/нормовані значення індикаторів станом на кінець:						
	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.
Частка податкових надходжень у доходах Державного бюджету, %	69,35	83,15	79,39	77,46	78,46	76,58	81,76
	0,774	1,000	0,988	0,949	0,969	0,93	1,00
Частка податкових надходжень у доходах Місцевих бюджетів, %	42,39	40,26	38,11	41,26	37,69	33,36	40,13
	0,448	0,405	0,324	0,425	0,308	0,19	0,403

продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7	8
Показник своєчасного подання податкової звітності, %	95,8	95,8	95,8	95,8	95,8	95,7	97,6
	0,500	0,500	0,500	0,500	0,500	0,47	0,648
Тривалість формування звітності у сфері оподаткування, годин на рік	657	491	390	350	350	356	356
	0,113	0,151	0,190	0,445	0,445	0,39	0,387
Показник ефективності адміністрування податкових надходжень до Державного бюджету, %	95,71	101,77	88,29	93,03	95,76	99,87	100,26
	0,581	1,000	0,196	0,401	0,584	0,99	1,000
Показник ефективності адміністрування податкових надходжень до місцевих бюджетів, %	97,38	99,37	99,42	94,47	92,34	113,33	111,41
	0,738	0,937	0,942	0,498	0,356	0,47	0,544
Рівень виконання планових даних бюджетного відшкодування ПДВ, %;	92,62	108,56	95,76	89,83	85,73	105,08	99,5
	0,375	0,744	0,584	0,200	0,191	0,89	0,95
Частка невідшкодованої суми ПДВ в структурі ВВП, %;	1,10	0,35	0,24	0,47	0,85	0,65	0,51
	0,136	0,600	0,688	0,480	0,176	0,30	0,44
Загальна податкова ставка (Doing Business), %	57,1	55,4	54,4	52,7	52,2	51,9	51,9
	0,193	0,199	0,248	0,384	0,411	0,42	0,42
Концентрація податкового боргу у доходах Зведеного бюджету, %	7,08	2,69	2,66	3,11	6,99	9,26	11,85
	0,392	0,831	0,834	0,789	0,401	0,19	0,15

*Джерело: розраховано авторами за власно сформованим переліком індикаторів;

Формування переліку показників безпеки системи оподаткування здійснювалось за принципами: репрезентативності вибірки, тобто здатності вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності, інформаційної доступності, а саме: безперешкодного доступу до інформації для проведення санкціонованих операцій ознайомлення або модифікації з певною інформацією та достовірності, яка сконцентрована у напрямі обрання показників, які найповніше характеризують безпеку системи оподаткування.

Визначення інтегрального індексу безпеки системи оподаткування відбувається із застосуванням вагових коефіцієнтів показників.

Проаналізуємо динаміку зміни вагових коефіцієнтів індикаторів стану безпеки системи оподаткування (рис. 1).

Серед власно узагальнених показників безпеки системи оподаткування представлено індикатори трьох типів: дестимулятори, коли між індикатором та інтегральною оцінкою безпеки системи оподаткування наявний зворотній зв'язок; змішаний тип, що до певного значення виступає стимулятором, після якого перетворюється на дестимулятор стану безпеки системи оподаткування, та стимулятори.

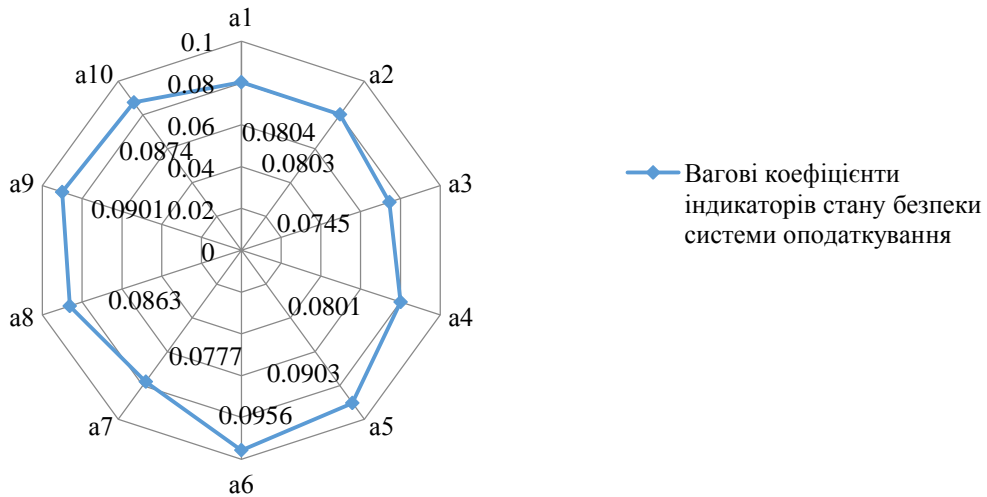

Рис. 1. Значення вагових коефіцієнтів індикаторів стану безпеки системи оподаткування*

* Джерело: власна розробка на основі експертних оцінок;

Динаміку значень інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування за 2010–2016 рр. та її прогностичні дані, отримані за допомогою поліноміальної лінії тренду 5-го ступеня, зображено на рис. 2.

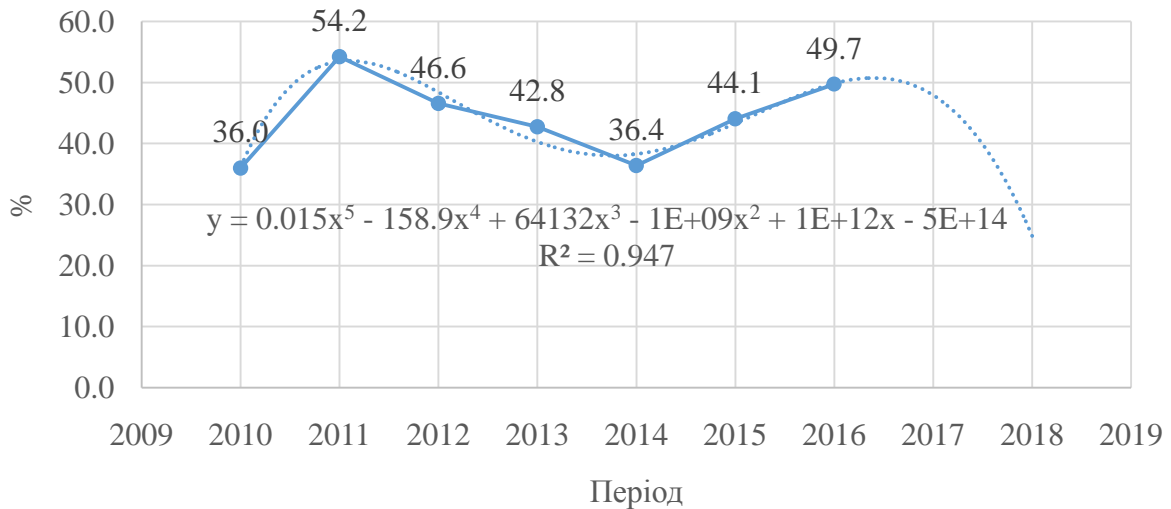

Рис. 2. Динаміка значень інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування України за 2010–2016 рр., %*

* Джерело: власні розрахунки авторів;

Спираючись на власні розрахунки, отримані значення інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування України в системі її фінансової безпеки доцільно використовувати для удосконалення значень фінансової безпеки України. Проаналізувавши дані, зображені на рис. 3, з'ясовано, що значення інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування зросло з 36,0 % у 2010 р. до 49,7 % у 2016 р., що відбулося за рахунок значного скорочення кількості податків та загального часу, необхідного для формування звітності до контролюючих органів та сплати податків, реформування сутності податку на прибуток, коригування спрощеної системи оподаткування, використання публічних відкритих реєстрів з системою послідовного

відшкодування ПДВ. Необхідно, однак, зауважити, що прогнозні дані свідчать про можливість погіршення стану безпеки системи оподаткування України у 2017-2018 рр.

Дані міжнародного рейтингу Doing Business у розділі «Оподаткування», в якому висвітлюється інформація про кількість платежів за податками; час, який витрачається суб'єктом підприємницької діяльності на підготовку податкової звітності та сплату податків і платежів значною мірою підтверджує тенденцію зростання рівня безпеки системи оподаткування.

В процесі застосування методики оцінки стану фінансової безпеки в системі національної безпеки України значна увага повинна приділятися етапу, на якому проводиться розрахунок інтегрального показника стану фінансової безпеки України та її підсистем, а також формується висновок щодо допустимості отриманих значень в сучасних економічних умовах країни.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Доведено, що порогові значення індикаторів, які характеризують стан фінансової безпеки України, поділяються в залежності від складових фінансової безпеки: банківської, боргової, валютної, бюджетної, грошово-кредитної та безпеки небанківського фінансового ринку, однак, на нашу думку, доцільно враховувати і значення тимчасово впливових чинників, що враховано на запропонованому додатковому етапі проведення оцінки стану фінансової безпеки.

2. Удосконалено трактування категорії «безпека системи оподаткування», що, на відміну від існуючих, розглядається як стан податкової системи України, за якого створюються необхідні умови для ефективного та своєчасного формування доходної бази бюджетів всіх рівнів, забезпечення гарантій захисту податкових інтересів держави, бізнесу і суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз.

3. Обґрунтовано доцільність розширення представленого переліку складових фінансової безпеки категорією «безпека системи оподаткування», запропоновано перелік показників безпеки системи оподаткування сформований за принципами: репрезентативності вибірки, тобто здатності вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності, інформаційної доступності, а саме: безперешкодного доступу до інформації для проведення санкціонованих операцій ознайомлення або модифікації з певною інформацією та достовірності, яка сконцентрована у напрямі обрання показників, які найповніше характеризують безпеку системи оподаткування.

Список використаних джерел:

1. Poltorak, A. S., & Volosyuk, Y. V. (2016). Tax risks estimation in the system of enterprises economic security. *Economic Annals-XXI*, Vol. 158 (3–4(2)), p. 35–38. <http://dx.doi.org/10.21003/ea.V158-08>
2. Барановський О. І. Фінансова безпека : монографія. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
3. Виклюк М. І. Податкова безпека: дуалістичність економічної природи трактування змісту основних характеристик / М. І. Виклюк, В. В. Гресик // *Інноваційна економіка*. – 2013. – № 5(43). – С. 242–246.
4. Голіков С. С. Сутність податкової безпеки / С. С. Голіков // *Економіка та держава*. – 2015. – № 9. – С. 129–132.
5. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави / М. М. Єрмошенко. – К. : 2001. – 350 с.
6. Лукановська І. Р. Теоретичне обґрунтування місця податкової безпеки в системі фінансової безпеки України / І. Р. Лукановська // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2014. – № 6. – С. 40–45.
7. Податковий кодекс України : закон України від 02.12.2010 № 2755-VI / Верховна рада України. – Офіц. Вид. – К. : Офіційний вісник України. – 2010. – № 92. – Том 1. – С. 9.
8. Полторак А. С. Комплексний підхід до кількісного оцінювання податкових ризиків держави / А. С. Полторак, Ю. В. Волосяк // *Актуальні проблеми економіки*. – 2017. – № 2 (188). – С. 269–276.
9. Полторак А. С. Оцінка індикаторів стану податкової безпеки України в системі її фінансової безпеки / А. С. Полторак, І. О. Малиновська, В. А. Полозенко // *Modern economics*, 2017. – № 1. – С. 38–44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://modecon.mnau.edu.ua/>
10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2013. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html>
10. Цимбалюк І. О. Податкова безпека в системі фінансової безпеки держави : [кол. монографія] / за заг. ред. О. В. Кендюхова // *Стратегічне управління національним економічним розвитком : монографія: в 2 т.* – Донецьк : ДВНЗ «ДонНТ», 2013. – Т. 2. – 392 с. – С. 13–23.

Рецензент: д.е.н., професор Сіренко Н.М.